

Bokmelding

Ann-Marie Long

Iceland's Relationship with Norway c. 870–c. 1100. Memory, History and Identity.
Brill, Boston 2017, 301 s.

Sverrir Jakobsson

Dr.phil. 2005.

Professor ved Háskóla Íslands, Reykjavík.

sverrirj@hi.is

Denne meget interessante boken bygger på en doktoravhandling ved University College Dublin. Den har to temaer: for det første de litterære islendingenes konstruksjon av minnet om sin eldste fortid, og for det andre deres forhold til Norge innenfor dette konstruerte minnet. Selv om bokens tittel omfatter tiden fra det sene 800-tallet til omkring 1100, så er hovedvekten faktisk på kilder fra 1100-tallet, 1200-tallet og 1300-tallet som drar opp bildet av denne fortiden (s. 1). Et betydningsfullt begrep for forfatteren er kulturell erindring (e. *cultural memory*), som det har vært formulert av Jan og Aleida Assmann og flere forskere. Kulturell erindring er et nyttig begrep som kan brukes til utforskning av forskjellige typer av tekster fra antikken, middelalderen og den moderne epoken. Det er også blitt utnyttet i sammenheng med nordiske tekster, og var for eksempel et hovedtema på den norrøne sagakonferansen i Århus i 2012.

Utgangspunktet for boken er at islandske kilder fra høymiddelalderen avspeiler en samfunnsmessig bygging av kulturelt minne og identitet. Bildet av Norge og tekstenes syn på forholdet mellom Island og Norge var en sentral del av denne identitetsdannelsen. Norge dannet allikevel ikke en enkel, pejorativ kontrast til Island, Norges-bildet var mer nyansert og sammensatt. Forfatteren legger vekt på den vedvarende forhandlingen om Islands identitet og Norges rolle som en av representantene, kanskje den viktigste, for «de andre».

Den teoretiske bakgrunnen bygger på Jan Assmanns revisjon av Halbwachs teori om sosialt minne, overført til det kulturelle nivå. Assmann har undersøkt hvordan minne bevares og formidles til kommende generasjoner når de opprinnelige besittere av meddelende minne (e. *communicative memory*) forsvinner. Kulturelt minne ivaretas med mekanismer som skrift, mens det meddelende minne forekommer ansikt til ansikt, i alminnelige

og forbigående samhandlinger. Det meddelende minne eksisterer i hverdagslige situasjoner, mens kulturelt minne kjennetegnes av avstand fra det hverdagslige. Den kulturelle erindringen er identitetenes depot, og oppbygget omkring bestemte poeng som Assmann kaller «erindringsskikkelser» og som styrer hvilke begivenheter som blir registrert og erindret.

Denne boken analyserer perioden fra Islands bosetning til innføringen av skriftkultur omkring 1100, men også hvordan denne perioden blir beskrevet i senere kilder. Norge hadde en plass som islendingenes opphavsland, men også som et speilbilde i samtiden, en målestokk som man kunne sammenligne Island og islendingene med. De islandske spesialistene i minne, dvs. historikere, hadde en vanskelig oppgave. Deres beretninger om fortiden hadde som funksjon å vise islendingene eller særskilte familier i et positivt lys, men samtidig skulle de vise hvordan fortidens islendinger fikk i stand et formålstenlig forhold til Norges konge, hirden og andre nordmenn. Forfatteren argumenterer for at fortellinger om enkelte islendingers prestasjoner i Norge skapte en mulighet for en «islandsk stemme» i den stadige dialogen med Norge, som kunne uttrykke både den islandske jeg-bevisstheten og bekymringer vedrørende et forhold til en mektigere nasjon og avgjøre vanskelige situasjoner til islendingens eller islendingenes fordel.

Kildematerialet Long har benyttet, stammer fra perioden 1100 til 1400. Blant de viktigste er det som forfatteren betegner som nasjonale historier, dvs. *Íslendingabók* og atskillige versjoner av *Landnámabók*. Hun legger vekt på at den islandske forfatteren av *Íslendingabók*, Are Torgilsson den frode (1067–1148), i sin «samling av noter» (*e. a collection of notes*) først og fremst er et vitne om hva Are forestilte seg som relevant i Islands fortid (s. 52). Ifølge Long skal *Íslendingabók* betegnes som en opphoping av tradisjon, historie og minne fra de to siste århundrer. Denne viktige teksten identifiserte og forankret de skikkelsene som skulle erindres fra Islands tidlige historie, en historie hvor forholdet til Norge og de norske kongene spilte en viktig rolle.

Den første viktige begivenheten i Islands historie var landnåmet. Det finnes atskillige beretninger om landnåmsmenn rundt om på Island, blant annet de tre middelalderlige versjonene *Sturlubók*, *Hauksbók* og *Melabók*, som sannsynligvis stammer fra de første årtiene etter innføringen av norsk riksstyre på Island. Long ser den store interessen for landnåmet på 1200-tallet som en legitimering av Islands status i motsetning til Norge. Her kan det likevel påpekes at forholdet mellom Island og Norge var innviklet på denne tiden, og vi må være forsiktige og ikke overvurdere motsetningene – noe Long også gjør oppmerksom på flere steder i boken.

Blant «myter» om landnåmet som Long tar opp til gransking, er statusen til den antakeligvis første landnåmsmannen, Ingolf, og fortellinger om Harald Hårfagre, som Are Torgilsson og mange seinere historikere betraktet som Norges første konge. Ingolf, som nåtidens islendinger har bæret med en statue i sentrum av Reykjavík, blir nevnt i *Íslendingabók* som Islands første nybygger, men kjennes ikke fra eldre kildemateriale. I *Landnámabók* har man fortellinger om Ingolf og hans fosterbror Hjörleif, som fremhever deres forskjellige egenskaper. Ingolf fremstilles som en ærefull, gudfryktig og likevektig person, mens hans fosterbror er troløs og bråsin. Allerede *Íslendingabók* legger vekt på Ingolfs norske opphav, selv om det finnes flere forskjellige versjoner av hans genealogi, ikke engang hans farsnavn er det samme i alle versjonene av *Landnámabók*. Long peker på en spen-

nende forskjell mellom fortellingene i Landnámabók og den norske Historia Norwegiae, hvor Ingolf og Hjørleif fremstilles som flyktninger fra Norge på grunn av en drapssak (s. 98–99). I de islandske kildene betegnes denne saken som løst allerede før fosterbrødrenes tokt til Island. Hun ser denne ulikheten som et eksempel på den spente situasjonen mellom Island og Norge på 1200-tallet, da denne «historiserte» Landnámabók (et begrep som den islandske historikeren Sveinbjörn Rafnsson har innført i sagaforskningen) ble redigert.

Kong Harald Hårfagre er en annen minnefigur som blir fremstilt på forskjellig vis i sagalitteraturen. I Íslendingabók spiller han en viktig rolle som den første konge i Norge av sin ætt, og forfader i direkte mannlige linje til senere konger: Olav Tryggvason, Olav Haraldsson og Harald Sigurdsson. Likevel blir det ikke etablert noe årsaksforhold mellom Haralds styre i Norge og Islands bosetning. Først i de yngre fortellinger i Landnámabók oppstår et topos om Haralds tyranni og stormenn som flyktet til Island for å unnslippe hans enemakt, som er i harmoni med Egils saga og andre islendingesagaer (s. 106–107). Long fremhever allikevel at bildet av Harald i landnåmsfortellingene er selvmotsigende, siden enkelte landnåmsmenn beskrives som motstandere av kong Harald eller flyktninger fra hans tyranni, mens andre er Haralds venner eller allierte. Ifølge Hauksbók og andre kilder ser det nærmest ut som om Harald fortsatte å ha myndighet over landnåmsmennene, siden den henviser til en avgjørelse av Harald angående krangel om land i de første årtiene av landnåmstiden (s. 109–111). Long anser det som sannsynlig at Haukr Erlendsson med dette ville bekrefte det tidlige forholdet mellom den norske kongen og islendingene i lys av en senere juridisk ramme og kongens jurisdiksjon på Island etter Islands underkastelse i 1262–1264.

Long analyserer beretninger i Íslendingabók om Islands første lovgivning på 900-tallet og innføringen av kristendommen omkring 1000. I begge tilfeller kommer hun til den slutningen at Are fremhever likhetene mellom Island og Norge. Ifølge Are bygger islandsk lov på den samtidige norske loven, især på Vestlandet. Han legger stor vekt på den norske kongens innflytelse på kristningen av Island. Her mener jeg Long kunne ha lagt større vekt på forskjellene mellom Are og andre kilder som også beretter om kristningen av Island. Ares utheving av Olav Tryggvasons hovedrolle i denne prosessen motsies av andre historikere, for eksempel Adam av Bremen (se Harald Gustafssons artikkel i *Scandia* 2011). Dette ville ikke desto mindre ha styrket hennes argument. Hun diskuterer også Ólafslög, et dokument fra 1000-tallet hvor islendingenes rettigheter i Norge blir skildret og landets forhold til Norge reguleres.

Den siste delen av boken behandler viktige spørsmål vedrørende islandsk og norsk identitet i middelalderen. Long argumenterer for at fortellinger i islendingesagaene og tættene i Morkinskinna som behandler islendingenes møte med norske konger og deres hird, har en tvetydig funksjon som fortellinger om fortiden og som en måte å definere en identitet på. De viderefremidler viktige sider av samfunnets minne, ikke bare nøytral informasjon. Hun understreker også islendingenes intense interesse for de norske kongene. I tættene utdypes forholdet mellom konge og undersått som kjennetegnet av plikttroskap og gjensidighet. Kongenes muligheter for å ha direkte innflytelse på Island var beskjedne. Long mener at det kunne hende at kongenes innflytelse på Island var større mellom 800 og 1100, og at senere historikere har gjort så lite som mulig for å berette om det (s. 240). Det forblir likevel en spekulasjon.

Ifølge Long var det en ideologisk forskjell mellom islendinger og nordmenn, som oppsto på grunn av at det ikke var en kongemakt til stede på Island. Hun peker allikevel på at islendingene tilsynelatende ikke vurderte disse måtene å organisere makt i samfunnet på som uforenlige (s. 241). Det var forskjell på definisjonen av en nordmann, som omfattet alle undersåtter av kongen, og en islending, som ble definert geografisk som innbygger på øya. Politisk selvstendighet var ikke en del av den islandske identiteten. Det skapte ingen problemer at islendinger som reiste til Norge var lojale undersåtter av kongen så lenge de oppholdt seg der. De fikk kun trøbbel hvis deres status som hirdmenn ga dem ambisjoner som lå høyere enn deres status i samfunnet tilsa.

Ann-Mari Longs doktoravhandling om det kulturelle minnet om de tidlige relasjonene mellom Island og Norge, er et friskt vindpust til sagaforskningen og studier av islandsk og norsk middelalderhistorie. Den tar opp mange interessante spørsmål som diskuteres omhyggelig, men inviterer også til mer debatt. Den er en begynnelse på videre forskning omkring et begrep som helt klart åpner for nye innfallsvinkler til en gammel historie. Det viktigste er at Assmanns ideer om kulturelt minne må følges til sin logiske slutning, at man befri seg fra den tvangsforestillingen å studere *Íslendingabók* og andre 1100-tallskilder kun som samlinger av fakta, og heller analyserer tekstenes egne sammenhenger. I denne boken tas det et bra tilløp i den retning.